

Hebreeuws op straat

Aanvullingen en verbeteringen

De auteurs van de jubileumaflevering van *Alef Beet*, getiteld *Hebreeuws op Straat*, die als tweede deel van jaargang 20 verscheen (december 2010), troffen nadien toch nog een aantal foutjes in de tekst aan. Ook doken nog gemiste opschriften op. Wij danken degenen die met aanvullingen en verbeteringen hebben gereageerd.¹ De oogst doet vermoeden dat we nog niet klaar zijn. De voorlopige resultaten moge de lezer hieronder in volgorde van de paginering aantreffen.

Op bladzijde 14 staat een korte uiteenzetting over de zogeheten ‘troostformule’: תְּהִי נַפְשׁוֹ / נַפְשָׁה צְרוּרָה בְּצְרוּר הַחַיִּים תִּנְצַב־הָ, de afkorting van ‘Moge zijn/haar ziel gebundeld zijn in de bundel van het leven / van de levenden.’

Allereerst dient te worden toegegeven dat de naam ‘troostformule’ voor deze gelegenheid is verzonnen. Een andere – en wellicht betere – naam is ons niet bekend.

Voorts ontbreekt bij nader inzien in de toelichting het belangrijkste element van de achtergrond en betekenis van dit stukje traditie. Daarom volgt hier een aanvulling:

Er zit tussen de oorspronkelijke beeldspraak uit 1 Samuël 25:29 van de ziel als een steentje gebundeld in de buidel waarin God de mensenlevens bewaart uit het verhaal van David en Abigaïl, en de ‘troostformule’ van de joodse grafsteen nogal een betekenisverschil. De troostformule spreekt over gestorvenen en niet toevallig wordt er in vertalingen heel vaak het ‘eeuwige leven’ bij gehaald. Maar Abigaïl is springlevend, vol ambitie; ze zal het nog ver brengen zoals we in de

¹ En wel Onno Boers/Hans 't Mannetje (Amsterdam, Keizersgracht), Loes Citroen / Izak Salomons (Alkmaar, synagoge), Henny van het Hoofd (Amsterdam/Buitenveldert), Reinier Munk (Arnhem, Gouda, Hengelo), Izak Salomons (Amsterdam, RAS), Jan Soullié (Valkenburg), Henriëtte van der Staaij (Alkmaar, begraafplaats), Arian Verheij (Tiel, Vierlingsbeek).

laatste aflevering van *Sifroet*² uitgebreid kunnen lezen. De toepasbaarheid van de beeldspraak van het gebundelde steentje op het hiernamaals komt niet uit de Bijbel, maar berust op een gelijkenis over het lot van de menselijke ziel uit de Talmoed, het tractaat Sjabbat, fol. 152b. In die gelijkenis zegt God over de lichamen van de rechtvaardigen: ‘Laat vrede komen en laten zij rusten op hun legersteden’ (Jesaja 57:2). En op hun zielen (הַשָּׁמַיִם in de rabbijns Hebreeuwse terminologie) past Hij onze tekst toe: ‘En laat de ziel van mijn heer gebundeld zijn in de bundel van het leven’ (1 S 25:29). Hier komt het gebruik van de troostformule vandaan en de oorspronkelijke bijbeltekst ligt dan eigenlijk ver achter de horizon. Het is een mooie en interessante passage waar we later nog eens op terug hopen te komen.

p. 21 onderaan:

Wat betreft de verfijningen die bij de berekening van chronogrammen kunnen worden aangewend is er één ons nog ontgaan. Het kan voorkomen dat in een citaat een kleine onregelmatigheid wordt toegelaten: een ongebruikelijke spelling, een woord dat in de eigenlijke geciteerde tekst niet voorkomt, zelfs een foutje. De goed onderlegde lezer wordt daardoor – en dus niet door de gebruikelijke punten of sterretjes – geleid naar het woord dat als chronogram dient. Wij denken dat hiervan in Katwijk sprake is; zie beneden.

ENSCHEDÉ:

p. 67: De volgorde van de teksten is als volgt:

Tekst:

ישראל
ואהבת לרעך כמוך אני ה
יצרור נשמתם בצרור החיים

Vertaling: ‘Israël.’

‘Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf, Ik ben de Eeuwige’ (Lv 19:18).

‘In de bundel des levens moge Hij hun ziel binden’ (naar 1 S 25:29).

HENGÉLO

p. 70: Het monument aan de Synagogestraat staat niet in Hengelo (Ov.) maar in Hengelo (Gld.).

² Sifroet 6: Afpersing in Karmel.

KAMPEN

p. 70: Voormalige synagoge, IJsselkade 33, ingangsfries met chronogram:

Tekst: בשנת כי ביתי בית תפלה יקרא לכל-העמים לפק

Vertaling 'Want mijn huis zal genoemd worden huis des gebeds voor alle volken' (Jesaja 56:7).

Chronogram: 607 = 1847.

ARNHEM

p. 76: Op de begraafplaats Moscowa bevinden zich een plaquette met de bekende tekst Prediker 12:7 en een herinneringsmonument uit 1949. Nader onderzoek ter plaatse is gewenst.

Toevoegen op p. 77: DIDAM

Voormalige synagoge, Hoofdstraat 20, het huis 'Meenenhof', gedenkplaat onthuld 1991.

Tekst: 'Ter gedachtenis aan de Joodse gemeente van Didam die hier haar synagoge had.'

ת נ צ ב ה

'Moge hun zielen gebundeld worden in de bundel van het eeuwige licht'

Opm.: De gebruikelijke 'troostformule'; zie hierboven.

DIEREN: p. 77: Chronogram: 644 = 1884, het jaar van de inwijding.

NIJMEGEN

p. 80: Ten onrechte is de indruk gewekt dat er van twee begraafplaatsen sprake is.

Begraafplaats, Postweg 62 is dezelfde als die op het adres Kwakkenberg 1.

Toevoegen op p. 80: HENGELO (Gld.)

Hier moet de tekst over het monument aan de Synagogestraat staan die nu op p. 70 staat.

Toevoegen op p. 81: TIEL

Israëlitische begraafplaats, Voor de Kijkuit, de twee zuiltjes van het toegangshek

Tekst rechts: JESAJA. XXVI.19

יחיו מתיך נבלתי יקומון,

הקיצו ורננו שכני עפר!

5628

Tekst links: EZECHIËL.XXXVII.12

הנה אני פתח את קברותיכם,
והעליתי אתכם מקברותיכם עמי!
התרכח

Vertaling rechts: ‘Uw doden zullen leven, (met) mijn lijk zullen ze opstaan, waakt op en juicht gij die wonen in het stof (Js 26:19). 5628’ = 1868.

Vertaling links: ‘Zie Ik open uw graven, en Ik zal u doen opkomen uit uw graven, mijn volk (Ez 37:12). 5628’ = 1868.

Een ANWB-bordje vermeldt historische details.

ZUTPHEN

p. 83: Begraafplaats, Weg naar Vierakker

De tekst boven de boog van het metaheerhuis vermeldt ook de vertaling:

Tekst: ה' ישמר צאתי ובאי

De Eeuwige behoede mijn uitgaan en mijn binnentreden (Vgl. Ps 121:8).

Toevoegen op p. 87: VEENENDAAL

Gebouw ‘Jacquard’, Synagogestraat, gedenksteen

Tekst: אבן מקיר תזעק

De steen weent vanuit de muur

Habakuk 2:11

Onthuld op donderdag 18 november 2010.

ALKMAAR

p. 89: Synagoge, Hofstraat 15

a. Opschrift aan de daklijst

Tekst: Haggai 2:9 גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון לפג

Vertaling: ‘Groter zal de glorie van dit latere huis zijn dan (die van) het eerste.’

Naar de grote telling.

Chronogram: 5568 = 1808.

Het opschrift is opnieuw aangebracht en gereedgekomen op 4 juli 2011.

b. Boven de hoofdingang

Tekst: בבית אלהים נהלך ברגש

Vertaling: ‘In het huis Gods gaan wij met geestdrift’ (Psalm 55:15).

Opnieuw aangebracht op 3 november 2011.

c. Gevelsteen (voorgenomen plaatsing)

Tekst: נבנה מחדש / כבית כנסת / בשנת / תשעב לפק

Vertaling: 'Opnieuw herbouwd als synagoge in het jaar 772 (= 2012) naar de kleine telling.'

Begraafplaats, Westerweg 107, toegangshek

Tekst: הכל שב // אל העפר

Vertaling: 'Alles keert weer // tot het stof' (Pr 3:20)

AMSTERDAM

p. 95: De ingang van het Joods Historisch Museum roept ons toe:

ברוכים הבאים

Vertaling: 'Welkom'

p. 95: Woonhuis, Keizersgracht 50, gevelsteen

Tekst: רחם

HET MEDEDOGEN

Vertaling: 'Aasgier' en/of 'Hij heeft zich erbarmd'

Opmerking: De steen werd ontworpen en gehouwen door Hans 't Mannetje voor de restauratie (in 2000) van het pand dat in de 17^e eeuw werd bewoond door de regentenfamilie Valkenier. Zij toont een naar rechts gewende roofvogel naast een drietal op een kluitje gedrongen kuikens. Het Hebreeuwse woord kan als רָחַם gevocaliseerd een roofvogel aanduiden, als רָחַם is het een werkwoord. Voor de beoogde symboliek zie Ina Wilbrink en Hans 't Mannetje, Gevelstenen van Hans 't Mannetje, Zutphen 2007 (Steen nr. 144).

p. 98: Aaron Schuster Synagoge, buitenmuur aan het Jacob Obrechtplein

Tekst:

מה ידידות משכנותיך יי צבאות : נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי לבי ובשרי ירננו אל אל חי
PSALM LXXXIV, VERS 2, 3.

Vertaling: 'Hoe lieflijk zijn uw woningen, Eeuwige der heerscharen. Mijn ziel verlangt en bezwijkt van verlangen naar de voorhoven van de Eeuwige; mijn hart en mijn lichaam juichen tot de levende God.'

p. 99: Synagoge Buitenveldert (NIHS), Van der Boechorststraat 26, boven de ingang

Tekst: ושמחתים בבית תפלתי לפק

Vertaling: 'En Ik zal hen verblijden in het huis van Mijn gebed' (Js 56:7)

Chronogram: 730 = 1970

GOUDA

p. 114:

Voormalige synagoge, Turfmarkt 23, plaquette op de deur

Tekst

בשנת תקפ"ז הקימו במקום הזה את בית-הכנסת של ק"ק (=קהלה קדושה) חאודא
 בשנים ת"ש-תש"ה הובילו מפה יותר מחמש מאות אנשים נשים וטף למחנות השמדה על ידי
 הצורר ימ"ש (=ימח שמו)
 יהי זכרם ברוך

In 1827 is op deze plaats de synagoge van de Nederlands-Israëlitische gemeente gebouwd.

Tussen 1940 en 1945 werden ruim 500 Gouds-Joodse mannen vrouwen en kinderen door de bezetter naar de vernietigingskampen gevoerd.

Hun gedachtenis zij tot zegen.

Opmerking: ימח שמו = 'laat zijn naam worden uitgewist' (vgl. Ps 109:13; Dt 25:6).

KATWIJK

Begraafplaats van de Joodse gemeente Leiden, Rijnstraat

p. 114: a. Ingemetselde muursteen

Chronogram 1: 518 = 1758, het jaar van de inrichting van de begraafplaats.

Chronogram 2: 557 (ובזכרון טוב לחי העולם) = 1797, de plaatsing van de steen.

p. 116: b. Inscriptie aan het gebouw op de begraafplaats

Tekst: אל תאמין בעצמך עד יום מותך לפק

Vertaling: 'Vertrouw niet op uzelf, tot op de dag van uw dood (Avot 2:5). Naar de kleine telling.'

Chronogram: In plaats van het correcte תאמן staat hier in het citaat תאמין. De letterwaarde van תאמין is 501 = 1751.

STRIJEN

p. 119 en afb.37: De *lamed*-variant die in het opschrift is gebruikt (oorspronkelijk alleen bedoeld voor gevallen waarin boven de regel onvoldoende ruimte is) zou hier ook een punt dragen. Dat brengt het chronogram op 756 = 1996, het jaar van de restauratie.

MIDDELBURG

p. 121: Chronogram: 465 = 1805, moet zijn: 1705.

PUTTE

p. 130: Hosjana Rabba in het jaar 670, moet zijn: 680.

Toevoegen op p. 131: VIERLINGSBEEK

Begraafplaats, nabij de Spoorstraat, vier plaquettes aan weerszijden van de toegang

Tekst rechts: עיני עיני ירדה מים על אלה שנסחבו מביתם ימותו מדכאים ומשדדים

Tekst links: En beween ook hen die vernederd vermoord en naamloos verdwenen zijn.

Vertaling: ‘Mijn oog, mijn oog vloeit van water (Klg 1:16), wegens hen die zijn weggerukt uit hun huis om te sterven verdrukt en beroofd.’

De onderste plaquettes tonen ornamenten.

Toevoegen op p. 138: VALKENBURG

Herinneringsmonument bij de ingang van de begraafplaats, richting de Cauberg

Tekst:

כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו
להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות

Ter herdenking ... etc. (namen). 11 september 1955 // 24 eloel 5715

Vertaling: ‘Want de dood is geklommen door onze vensters, gekomen in onze paleizen, om een klein kind van de straat te vernietigen, jongemannen van de pleinen’ (Jeremia 9:20; in de vertalingen v. 21).